XI. FIATAL MŰSZAKIAK TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAKA

Kolozsvár, 2006. március 24-25.

A TANÁRI PÁLYA ÉLMÉNYVILÁGA

Fűzi Beatrix

Abstract

The research aim was the exploration of experiences, successes and frustrations of the teacher profession. Interesting consequences were found by using qualitative and quantitative researching methods. The priority of the positive emotional contact between the teacher and the students was confirmed in the successful pedagogical work. Other studied question was how the teacher's opinion of the students can influence the teaching methods. The results pointed out the connections among the teacher's experiences, self-development and propensity to innovation. Set out from the results ideas and proposals were worked out to give ability to the teachers to establish their vocational success.

Összefoglalás

A kutatás célja a tanári pálya élményvilágának feltárása. Különböző kutatási módszerek alkalmazásával a probléma több szemszögből való elemzésére nyílt mód. Az eredmények megerősítik a tanárok és diákjaik közötti pozitív érzelmi kapcsolatok elsődleges szerepét a pedagógiai munka sikerében. A kutatás egy másik központi kérdése a pedagógusok oktatási-nevelési módszerei és a tanítványokról alkotott elképzeléseik kapcsolatát vizsgálta. A kutatás eredményei elgondolkodtató összefüggésekre mutattak rá a tanárok élményei, személyiségfejlődése és innovációs hajlandósága között. Mindezekre támaszkodva olyan módszerek és ötletek megfogalmazására került sor, melyek hozzájárulhatnak a pedagógusok szakmai sikereinek tudatos megalapozásához.

A pedagógia ritkán tárgyalja, hogy a gyermekek, fiatalok oktatásához, neveléséhez szükséges elfogadó légkör megteremtéséhez a pedagógus jó közérzete elengedhetetlen. Kiindulva abból, hogy az eredményes és hatékony munkavégzés feltétele az időről időre átélt sikerélmény [5.], a vizsgálódás célja a pedagógusok tevékenysége során szerzett élményei, érzelmei és munkájuk eredményessége, személyiségük alakulása között feltételezhető kapcsolatok feltárása.

A kutatási irányok pontos meghatározásában segítséget nyújtottak azok a korábban készült kutatások, melyek többek között a tanárok társadalmi helyzetével, szerepével és az oktatás hatékonyságát fokozó kérdésekkel foglalkoztak.

Az utóbbi években a tanári pálya társadalmi elismertsége jelentősen csökkent. Ezzel összevetve ellentmondásos jelenség, hogy az érvényesülni képes állampolgár modelljében a megkérdezettek a szellemi tőkének és a kiemelkedő szaktudásnak tulajdonították a legnagyobb jelentőséget. A tudás fontos, de annak közvetítőit nem méltányolja a társadalom?

Miközben egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítunk az oktatásban a tanulók egyéni igényeihez való igazodásnak, vajon megkapják-e a neveléssel, oktatással foglalkozók azt a figyelmet vezetőiktől, mellyel ösztönzésük személyre szabottá válhat? Kinek egy továbbképzés, kinek egy különleges

tanórán kívüli foglalkozás megteremtésének lehetősége, stb. Észre veszik-e a felettesek, hogy ki miben nagyszerű? Ezek a felfedezések – éppúgy, mint a diákokkal kapcsolatban – lehetővé teszik a siker érzésének átélését.

A pedagógus szerepében való hitelességének fontossága több kutatással is alátámasztható. Jiri Pelikán neveléstudományának főbb összetevői között említi a tanulói személyiség spontán alakításának fontosságát [4.]. Nem az ismeretközvetítésben látja a nevelés leghatékonyabb módszerét, hanem az ösztönös nevelői reakciókban és bánásmódban. Ez azonban szorongásoktól, elvárásoktól terhelt helyzetben ritkán figyelhető meg, míg az önmagát a helyzetben jól érző tanár esetében gyakran. A hitelesség, a spontán önkifejezés olyan helyzetekben jön létre, amelyben nem csak a szerephez tartozó viselkedésformáikkal, hanem valódi érzelmeikkel is jelen vannak a szereplők. Freund Tamás szerint az eredményesség feltétele a pozitív érzelmi viszonyulás tanárok és tanulók között, mert a nevelő hatásokon túl ez nyitja meg az elme és a személyiség kapuit a formálódás és gyarapodás előtt [2.]. Ez nem képzelhető el egyoldalúan, kialakítását a tanároknak kell kezdeményezniük, még hozzá anélkül, hogy feladatnak tekintenék. A tanárok kiegészítő jelenségének vizsgálatai alapján a kiegészítő elsősorban a sikerélmények és visszajelzések hiányára, a tanár-diák kapcsolatok érzelmi elsivárosodására vezethetők vissza [7.].

A pedagógus munkájának másik tükröje a tanulói teljesítmény. Napjainkban a cselekedtető és a konstruktivista szemlélet alkalmazása követelménnyé tekinthető, az eredményesség fokozása érdekében. Az egyéni, páros- és csoportmunka és ezzel együtt a tanulók aktivitása fokozódik, kapcsolataik száma megnő. A tananyag összeállításában a diákok előzetes ismereteinek, naiv elképzeléseinek felhasználása megkönnyíti az új ismeretek befogadását [6.]. Ez azonban megkívánja a pedagógustól, hogy diákjaival folyamatos kapcsolatot tartson, hogy a tananyagot időről időre újragondolja. A diákokhoz való igazodás igényével végzett tanóratervezés a közös tevékenységre való ráhangolódás révén megalapozhatja a tanítványokhoz való pozitív viszonyulást.

A szakirodalmak alapján a tanítás folyamatának eredményességében a tanár és tanulók kapcsolata tölt be kulcsszerepet. A kutatás során ezt a kapcsolatot igyekeztem új nézőpontokból feltárni. A vizsgálódás kiindulási hipotézisei a következők voltak:

- a diákjaikról pozitívabb elképzelésekkel bíró tanárok sikeresebbnek érzik magukat;
- a diákjaikról pozitívan vélekedő tanárok több olyan munkaformát, módszert alkalmaznak, amiben a diákok szerepelhetnek, kifejezhetik gondolataikat, teret nyernek önmaguk kibontakoztatására.

A feltevések vizsgálata két részből tevődött össze. Elsőként kvantitatív, kérdőíves felmérés készült. A kapott eredmények számos új kérdést vetettek fel, melyek elmélyültebb vizsgálatához kvalitatív módszer – mélyinterjú – alkalmazása mutatkozott megfelelőnek. Az alább bemutatott kutatás egy átfogóbb vizsgálat megalapozását, az eszközök kipróbálását, a vizsgált feltevések pontosítását szolgálta, ezért a vizsgált minta elemszáma mindössze 40 fő volt. Véletlenszerűen alakult a kérdőívek kitöltésére szabadon jelentkező általános-, közép- és felsőoktatásban dolgozó tanárok aránya.

A kérdőívek leíró- és matematikai statisztikai elemzése során néhány egymással ellentmondó, elgondolkodtató eredmény született. A kérdezett tanárok túlnyomó része (78%) tanítványaival való kapcsolatát jónak ítéli. Ugyanakkor a diákjaikkal elégedett, az őket elfogadni képes pedagógusok aránya csupán 13%. Továbbá a válaszadó pedagógusok jelentős része (71%) a munkáját zavaró tényezőként a tanulókkal kapcsolatos viselkedési, figyelmi, fegyelmi, képességbeli nehézségeket nevezett meg.

A válaszok elemzése során megerősítést nyert az a hipotézis, miszerint a munka által okozott öröm mértéke és a diákokkal való kapcsolat minősége közötti összefüggés ($r_{4,5} = 0,689$, $p_{4,5} < p_{99,9\%} = 0,001$) egymással erős pozitív korrelációt mutat és valószínűsége 99,9% feletti. Ebből arra következtethetünk, hogy a pedagógus diákokkal kialakított kapcsolatának minősége a pedagógus közérzetét, iskolai élményeit jelentősen befolyásolja. A diákokkal való kapcsolatok kialakulását és minőségét viszont a diákok elfogadásának mértéke határozza meg ($r_{4,20} = 0,68$, $p_{4,20} < p_{99,9\%} = 0,001$). Megfogalmazható tehát, hogy a diákok elfogadása és a velük való pozitív érzelmi kapcsolatok kialakítása jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a pedagógusok sikerélményekkel gazdagodjanak munkájuk során.

A diákok elfogadásának mértéke és az alkalmazott módszerek és munkaformák közötti összefüggést az eredmények nem támasztották alá. A vizsgált minta adatainak eloszlása alapján valamilyen összefüggés feltételezhető volt, de ez csak 16%-os szinten valószínűsíthető ($p = 0,84 > p_{95\%} = 0,05$). A diákok elfogadásának mértéke tehát nem mutat szignifikáns összefüggést azzal, hogy milyen módszereket, munkaformákat alkalmaz a pedagógus.

A kvalitatív kutatási módszer alkalmazására nem csak a kutatás egyes területeinek elmélyítése céljából került sor, hanem a sokaságból kiemelt egyedi elemekkel való gazdagítása miatt. A tanárokkal folytatott mélyinterjúkból levonható következtetések nem egyeznek meg teljes mértékben a kérdőíves felmérés eredményeivel. A módszerválasztással kapcsolatban megfogalmazott feltevés, mely szerint a diákjait elfogadó tanár előnyben részesíti az ún. diákközpontú módszereket – szemben a kérdőíves kutatás eredményeivel – megerősítést nyert. Bár a beszélgetések elemzése nem támasztja alá, hogy a diákközpontú módszerek alkalmazása gyakoribb lenne, mint a diákjaikról negatívan vélekedő tanárok esetében, de a résztvevő oktatók szerint emlékezetes, sikeres óráik során ilyen metódusokat alkalmaztak.

Az interjúkészítés kezdetekor központi kérdés volt, hogy milyen szerepet tölthetnek be a sikerélmények a tanárok önreflektív gondolkodásának fejlődésében, az innovációs hajlandóságukban. Az interjú résztvevőinek gondolatai alapján a sikerélmények nem csak érzelmi, hanem értelmi feldolgozásra is kerülnek. Ennek során a hatékony és eredményes viselkedések és módszerek megerősödnek. A sikerélmény önreflexióban betöltött szerepe fontosnak tűnik abból a megközelítésből is, hogy a kudarcélményekkel szemben magában hordozza a fejlesztést biztosító pozitív érzelmi töltést. A sikerélmények energiát biztosítanak a fejlesztendő területekkel való megküzdéshez.

A pedagógiai munka sikerességében minden megkérdezett tanár kiemelte a célok jelentőségét, de különböző szerepet tulajdonítottak nekik. Egyrészt a tevékenység értelmessé tételét várták a céloktól, másrészt a hosszú távú hatásgyakorlás iránytűjeként határozták meg azokat. A legérdekesebb vélekedés a célok viselkedés energizáló szerepét hangsúlyozta, mely szerint „a megfogalmazott célok iránti elkötelezettségből fakadhat az a szenvedély, mely minden akadályt félresöpör a tananyag átadásának útjából”. A célok jelentőségét fokozza, hogy Frankl szerint a lelki egyensúly megőrzésének elengedhetetlen feltétele a jövőre vonatkozóan a tevékenységek értelmének megtalálása [3.].

A tanárok számára diákjaikkal megélhető közös élmények, visszajelzések jelentik a sikerélmények legfontosabb forrását, ezért a diákokkal való valódi érzelmi kapcsolatok kialakításától való tartózkodás komoly hiba, és nem csak a siker érzésétől fosztja meg a tanárt, hanem nevelő erejének meghatározó részétől is. A pedagógiai tevékenység sikere azokban a pillanatokban születik, melyekben a tanár által életre hívott légkörben a diákokkal együtt ő maga is feloldódik és sodródik.

A sikerélmények létrejötte esetenként a véletlen műve, a fent tárgyalt kutatás azonban éppen arra mutat rá, hogy az órák tervezése során – értelmes célok kitűzésével, alapos felkészüléssel, a diákok visszajelzéseire való nyitottsággal és ezek felhasználásával, a tananyagot élményekhez társító módszerek választásával – a pedagógiai munka sikere megalapozható.

[1.] Csíkszentmihályi Mihály: Flow – Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.

[2.] Freund Tamás: A kannabisz hatása a tanulásra (előadás a Mindentudás egyetemén) Budapest, 2004

[3.] Frankl, Viktor: Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben, Jel Kiadó, Budapest, 2005

[4.] Jiri Pelikán: A pedagógiai néhány nyitott kérdése in. Bábosik I. – Kárpáti A.: Összehasonlító Pedagógia, BIP Kiadó, Budapest, 2002

[5.] Klein Sándor: Munkapszichológia, SHL Kiadó, Budapest, 2001

[6.] Nahalka István: Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben?, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002

[7.] Szabó Ildikó: A tanárok szakma- és szerepfelfogása a kilencvenes években, Új Pedagógiai Szemle, 1997

Fűzi Beatrix

BMF BGK Mérnökpedagógiai Intézet

1081 Magyarország, Budapest, Népszínház u. 8.

+36 1 219-63-89

fuzi.beatrix@bgk.bmf.hu